

Instrumentarium materialnej polityki bilansowej dotyczące aktywów finansowych o charakterze własnościowym

Beata Dratwińska-Kania*

Streszczenie: *Cel* – analiza regulacji prawnych rachunkowości pod względem możliwości wykorzystania narzędzi materialnej polityki bilansowej w odniesieniu do grupy: aktywa finansowe o charakterze własnościowym. *Metodologia badania* – studia literaturowe oraz analiza regulacji prawnych rachunkowości, dotyczących instrumentów finansowych. *Wynik* – na podstawie analizy regulacji prawnych pod względem istniejących praw wyboru i swobody działania przy sporządzaniu sprawozdania finansowego wyłoniono instrumentarium materialnej polityki bilansowej dotyczącej aktywów finansowych o charakterze własnościowym, które zestawiono w dwóch grupach: instrumenty dotyczące początkowego ujęcia tych aktywów w księgach rachunkowych oraz instrumenty dotyczące wyceny bilansowej. *Oryginalność/Wartość* – ze względu na dość dużą liczbę instrumentów materialnej polityki bilansowej w odniesieniu do tej grupy sprawozdawczej można zauważyć, że jest ona wystawiona na dość duże zróżnicowanie sprawozdawcze, czego konsekwencje można zaobserwować w zróżnicowanych wartościach wycenianych aktywów, wyniku finansowym oraz kapitale z aktualizacji wyceny (innych całkowitych dochodach). Takie zróżnicowane ujęcie sprawozdawcze utrudnia odbiór informacji i może przyczynić się do podjęcia błędnych decyzji ekonomicznych.

Słowa kluczowe: instrumenty finansowe, polityka bilansowa

Wprowadzenie

Polityka bilansowa określana jest jako ogół zgodnych z prawem decyzji podmiotu gospodarczego, mających na celu takie ukształtowanie wykazywanych w bilansie wyniku finansowego, majątku, zobowiązań czy własnych źródeł finansowania, aby zapewnić optymalną realizację założeń gospodarczych. To wszelkie przedsięwzięcia podejmowane w trakcie roku obrotowego i podczas sporządzania zamknięcia rocznego, mające na wpływ na ocenę sprawozdania finansowego (Sawicki, 2007, s. 11). Jedną z form polityki bilansowej, obok polityki formalnej, jest materialna polityka bilansowa, polegająca na oddziaływaniu na wysokość wyniku finansowego, wykazanego w sprawozdaniu finansowym oraz dochodu do opodatkowania. Celem artykułu jest analiza regulacji prawnych rachunkowości pod względem możliwości wykorzystania narzędzi materialnej polityki bilansowej w odniesieniu do grupy: aktywa finansowe o charakterze własnościowym.

* dr Beata Dratwińska-Kania, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katedra Rachunkowości, ul. 1 Maja 50, 40–287 Katowice, e-mail: beatakania@ue.katowice.pl

1. Pojęcie aktywów finansowych jako kategorii instrumentów finansowych

Instrumenty finansowe w rachunkowości definiuje się jako kontrakt, który powoduje u jednej ze stron powstanie aktywów finansowych, a u drugiej ze stron powstanie zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego i jednocześnie charakteryzuje się tym, że jednoznacznie wynikają z niego dla stron skutki gospodarcze, bez względu na to, czy wykonanie praw lub zobowiązań wynikających z kontraktu ma charakter bezwarunkowy czy warunkowy.

Pojęcie aktywów finansowych jest definiowane w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej (MSSF, 2011), ustawie o rachunkowości (Dz.U. 2013, poz. 330, z późn.zm.) oraz rozporządzeniu Ministra Finansów, dotyczącym instrumentów finansowych (Dz.U. 2001, nr 149, poz. 1674, z późn. zm.).

Aktywa finansowe według regulacji MSSF stanowią takie składniki majątku przedsiębiorstwa, które przyjmują jedną z wymienionych postaci:

1. Środków pieniężnych.
2. Instrumentu kapitałowego innej jednostki.
3. Umownego prawa do otrzymania środków pieniężnych lub innego składnika aktywów finansowych, także ich wymiany na potencjalnie korzystnych warunkach.
4. Kontraktu, który będzie rozliczony lub może być rozliczony we własnych instrumentach kapitałowych jednostki, i jest:
 - a) instrumentem niepochodnym, z którego wynika umowny obowiązek przyjęcia przez jednostkę zmiennej liczby własnych instrumentów kapitałowych lub
 - b) instrumentem pochodnym, który będzie rozliczony przez emitenta w inny sposób, niż przez wymianę ustalonej kwoty środków pieniężnych lub innego składnika aktywów finansowych za ustaloną liczbę własnych instrumentów finansowych.

Regulacje krajowe są w tym zakresie zasadniczo zbieżne z międzynarodowymi (Frendzel, 2011).

2. Klasyfikacja aktywów finansowych o charakterze własnościowym

Z punktu widzenia rachunkowości, początkowa oraz bilansowa wycena aktywów finansowych o charakterze własnościowym uzależniona jest od zakwalifikowania składnika do jednej z następujących grup (według MSSF i Rozporządzenia o instrumentach finansowych, ustawa o rachunkowości nie zawiera tak szczegółowej klasyfikacji):

- aktywa finansowe przeznaczone do obrotu, (aktywa finansowe wyceniane według wartości godziwej przez wynik finansowy),
- aktywa finansowe (inwestycje) utrzymywane do terminu wymagalności,
- aktywa finansowe dostępne do sprzedaży.

Według MSSF aktywa finansowe wyceniane według wartości godziwej przez wynik finansowy to:

- a) aktywa finansowe handlowe (przeznaczonych do obrotu), a więc takie, które są:
 - nabyte lub zaciągnięte głównie w celach sprzedaży lub odkupienia w krótkim terminie, krótki czas trwania instrumentu,
 - instrumentami pochodnymi (z wyjątkiem umów gwarancji finansowych i efektywnych zabezpieczeń),

- częścią portfela instrumentów finansowych mających generować krótkoterminowe zyski dzięki krótkoterminowym zmianom cen, marży maklerskiej lub innych czynników rynkowych;
- b) kontrakty zawierające wbudowany instrument pochodny, który należałoby wyodrębnić, a którego wartości nie można oddzielnie określić;
- c) pożyczki udzielone i należności własne przeznaczone do sprzedaży w okresie 3 miesięcy; a także
- d) ujęte fakultatywnie w tej kategorii przy początkowym ujęciu, o ile spełniony jest jeden z warunków:
 - prowadzi to do uzyskania bardziej przydatnych informacji,
 - umowa z wbudowanym instrumentem pochodnym może być traktowaną łącznie (nie rozdziela się wbudowanego instrumentu pochodnego) i jednocześnie instrument wbudowany nie zmienia istotnie przepływów pieniężnych albo oddzielenie wbudowanego instrumentu jest zabronione.

Według rozporządzenia o instrumentach finansowych istnieje tylko grupa aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu, a więc przede wszystkim takich, które zostały nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych wynikających z krótkoterminowych zmian cen oraz wahań innych czynników rynkowych albo krótkiego czasu trwania nabytego instrumentu. Jednakże mogą to być także inne aktywa finansowe, bez względu na zamiary, jakimi kierowano się przy zawieraniu kontraktu, jeżeli stanowią one składnik portfela podobnych aktywów finansowych, co do którego jest duże prawdopodobieństwo realizacji w krótkim terminie zakładanych korzyści ekonomicznych. Do tej grupy zalicza się także instrumenty pochodne, bez względu na okres pozostający do ich realizacji, o ile spełniają definicję instrumentu finansowego i nie są ujmowane według szczególnych zasad rachunkowości zabezpieczeń.

Zarówno według MSSF jak i rozporządzenia o instrumentach finansowych nie można zaliczać do tej grupy inwestycji w instrumenty kapitałowe, dla których nie ma ceny na aktywnym rynku i nie można w wiarygodny sposób wyznaczyć wartości godziwej.

- Aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności to według MSSF składniki:
- niebędące instrumentami pochodnymi,
 - o stałych lub możliwych do oszacowania płatnościach,
 - o określonych terminach wymagalności (zarówno spłaty odsetek jak i kapitału nominalnego),
 - które jednostka zamierza oraz ma możliwości ekonomiczno-finansowe utrzymywać do terminu wymagalności,
 - nie zaliczone do aktywów wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy, dostępnych do sprzedaży oraz inne niż pożyczki i należności.

Zgodnie z rozporządzeniem o instrumentach finansowych aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności charakteryzuje stała lub możliwa do oszacowania kwota, ustalony termin wymagalności spłaty wartości nominalnej, prawo do otrzymywania w określonych terminach korzyści ekonomicznych na przykład oprocentowania, zamiar i możliwość utrzymywania tego waloru do terminu wymagalności oraz fakt, że nie zostały zaklasyfikowane do pożyczek i należności. Istnieją pewne różnice w kategoryzowaniu aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności według MSSF oraz według rozporządzenia o instrumentach finansowych. Rozporządzenie o instrumentach finansowych w przeciwieństwie do MSSF stanowi, że do grupy aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności możemy klasyfikować nabyte dłużne instrumenty finansowe

zawierające opcję sprzedaży lub opcję kupna, jeżeli podmiot chce i może utrzymywać te aktywa do terminu wymagalności, emitent zaś zapłaciłby cenę zbliżoną do wartości bilansowej tego składnika. Zarówno według MSSF jak i rozporządzenia o instrumentach finansowych warunki zaliczenia instrumentu do kategorii utrzymywanych do terminu wymagalności są następujące:

- zamiar utrzymywania instrumentów finansowych do terminu wymagalności,
- możliwość utrzymywania instrumentów finansowych do terminu wymagalności.

Podmiot nie powinien zaliczać żadnych aktywów finansowych jako utrzymywanych do terminu wymagalności, jeżeli w bieżącym roku obrotowym albo podczas dwóch poprzednich lat obrotowych sprzedał, przekazał lub wykonał opcję sprzedaży przed terminem wymagalności albo też przekwalifikował takie aktywa do innej kategorii. Konsekwencją jest zakaz zaliczania nabytych aktywów do tej kategorii przez okres pozostały do końca bieżącego roku obrotowego oraz przez dwa następne lata obrotowe. Ponadto w dniu wykonania transakcji naruszającej ów warunek podmiot jest zobowiązany przekwalifikować wszystkie instrumenty finansowe pozostałe w tym portfelu do aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu lub dostępnych do sprzedaży. Nie odnosi się to do przypadku, gdy transakcja taka dotyczyła nieznaczającej wartości aktywów w skali całego portfela albo nastąpiła:

- w dniu bliskim terminowi wymagalności,
- po dniu, w którym co najmniej 90% wartości nominalnej zostało spłacone,
- na skutek zdarzeń trudnych do przewidzenia w momencie zaliczenia instrumentu finansowego do aktywów utrzymywanych do terminu wymagalności

3. Instrumentarium materialnej polityki bilansowej dotyczącej aktywów finansowych – przegląd zagadnień

Można wskazać następujące instrumenty materialnej polityki rachunkowości dotyczące początkowego ujęcia aktywów finansowych w księgach rachunkowych:

- wybór obowiązujących regulacji prawnych rachunkowości – w niektórych wypadkach możliwe jest dobrowolne przyjęcie MSSF, w przypadku tych podmiotów, które nie mają obowiązku stosować regulacji międzynarodowych, szczegółowe rozwiązania ujmowania i wyceny aktywów finansowych według regulacji krajowych i międzynarodowych różnią się, a więc wybór stosowanych regulacji wpłynie na ujęcie i wycenę składników aktywów finansowych, a także na rachunek zysków i strat (sprawozdanie z całkowitych dochodów),
- dobór grupy klasyfikacyjnej (aktywa finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy (aktywa finansowe przeznaczone do obrotu), aktywa finansowe dostępne do sprzedaży, aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności – decyduje intencja i możliwości jednostki, docelowo aktywa finansowe ze względu na tę intencję mogą zostać zaklasyfikowane jako długoterminowe albo krótkoterminowe),
- dobór metody początkowej wyceny związanej z daną grupą klasyfikacyjną; funkcjonują odmienne metody początkowej wyceny w odniesieniu do danej grupy klasyfikacyjnej, metody te różnią się także w zależności od tego, które regulacje prawne przyjmujemy za obowiązujące,
- wybór sposobu ujęcia kosztów transakcji, związanych z zakupem aktywów finansowych,

- wybór przywileju stosowania szczególnych zasad rachunkowości zabezpieczeń – o ile istnieje taka możliwość, ponieważ są to szczególne zasady rachunkowości, różniące się od podstawowych regulacji; można się ubiegać o możliwość ich stosowania po spełnieniu wskazanych w regulacjach warunków,
- wybór w zakresie rozdzielania lub nierozdzielania instrumentów złożonych,
- wybór metody rozdzielania instrumentów złożonych.

Instrumenty materialnej polityki rachunkowości związane z późniejszą wyceną bilansową aktywów finansowych to przede wszystkim:

- wybór metody wyceny bilansowej dotyczący danej grupy klasyfikacyjnej aktywów finansowych – podsumowanie metod wyceny dla danych kategorii aktywów finansowych zawiera tabela 1,

Tabela 1

Zestawienie regulacji prawnych w sprawie późniejszej wyceny bilansowej aktywów finansowych o charakterze własnościowym

Grupa klasyfikacyjna	Rozporządzenie o instrumentach finansowych	MSSF	Ustawa o rachunkowości
Przeznaczone do obrotu (wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy)	Wiarygodnie ustalona wartość godziwa, bez pomniejszania o koszty transakcji		Inwestycje krótkoterminowe – według ceny (wartości) rynkowej albo według ceny nabycia lub ceny (wartości) rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa, albo według skorygowanej ceny nabycia, jeżeli dla danego składnika aktywów finansowych został określony termin wymagalności.
Dostępne do sprzedaży	Wiarygodnie ustalona wartość godziwa		Krótkoterminowe inwestycje, dla których nie istnieje aktywny rynek w inny sposób określonej wartości godziwej.
Utrzymywane do terminu wymagalności	Skorygowana cena nabycia z uwzględnieniem efektywnej stopy procentowej		Inwestycje długoterminowe według ceny nabycia, pomniejszonej o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub według wartości godziwej. Wartość godziwą instrumentów finansowych znajdujących się w obrocie na aktywnym rynku stanowi cena rynkowa pomniejszona o koszty związane z przeprowadzeniem transakcji, gdyby ich wysokość była znacząca

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Dratwińska-Kania (2016).

- wybór sposobu odniesienia skutków zmian wyceny – w niektórych przypadkach, podsumowanie w tabeli 2,
- wybór modelu szacowania wartości godziwej, gdy nie ma aktywnego rynku na posiadany składnik aktywów finansowych (Dratwińska-Kania, 2009),
- dobór okresu próby obserwacji historycznych, na podstawie których dokonuje się prognozy,
- możliwość reklasyfikacji aktywów finansowych, co wiązać się może ze zmianą metody wyceny bilansowej oraz sposobem ujęcia skutków zmian wartości (wynik finansowy albo kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny – inne całkowite dochody),

Tabela 2

Ujęcie skutków wyceny własnościowych aktywów finansowych

Rozporządzenie o instrumentach finansowych		MSSF 32 i 39	
Kategoria	Ujęcie skutków wyceny bilansowej	Kategoria	Ujęcie skutków wyceny bilansowej
Aktywa finansowe przeznaczone do obrotu	Przychody lub koszty finansowe	Aktywa finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy	Przychody lub koszty finansowe
Aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności	Przychody lub koszty finansowe	Inwestycje utrzymywane do terminu wymagalności	Przychody lub koszty finansowe
Aktywa finansowe dostępne do sprzedaży	Wynik finansowy lub kapitał z aktualizacji wyceny – jednostka ma dokonać wyboru w polityce rachunkowości	Aktywa finansowe dostępne do sprzedaży	Inne całkowite dochody (kapitał z aktualizacji wyceny), odpisy z tytułu utraty wartości, odsetki na instrumentach dłużnych – wynik finansowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Dratwińska-Kania (2016).

- prospektywne założenia przy wycenie, dotyczące np. przyszłych przepływów pieniężnych, stóp procentowych i innych parametrów rynkowych. Dla przykładu wartość bieżąca oczekiwanych strumieni zwrotu, które można otrzymać z tytułu posiadania aktywów finansowych zdyskontowanych na podstawie wyznaczonej stopy zwrotu, która może stanowić podstawę wyceny bilansowej, jest zmienną zależną przynajmniej od następujących parametrów: rynkowej, realnej stopy zwrotu z inwestycji pozbawionych teoretycznie ryzyka (przyjmuje się najczęściej w modelach stopy zwrotu obligacji Skarbu Państwa), spodziewanej stopy inflacji w czasie trwania inwestycji, premii za ponoszone ryzyko inwestycyjne. W modelu wyceny możemy określić strumienie zwrotu na podstawie oszacowania następujących parametrów: wyników finansowych, przyszłych przepływów pieniężnych, wypłat dywidend, płatności odsetkowych lub wzrostu wartości kapitału początkowego (np. wzrostu ceny akcji spółek, które nie płacą dywidend) – każdy wybór determinuje odmienny wynik wyceny bilansowej (Dratwińska-Kania, 2012),
- szacowanie utraty wartości aktywów (Dratwińska-Kania, 2013),
- dokonywanie przybliżeń w szacunkowej wycenie, zwłaszcza w przypadku aktywów finansowych o dużej wartości,
- traktowanie aktywów finansowych indywidualnie lub portfelowo – ma to znaczenie zwłaszcza przy sprzedaży aktywów finansowych traktowanych indywidualnie lub sprzedaży części portfela aktywów finansowych.

Uwagi końcowe

Instrumenty materialnej polityki bilansowej charakteryzują się tym, że ich zastosowanie powoduje skutki sprawozdawcze, w tym przypadku w postaci uzyskania określonej wysokości kosztów i przychodów finansowych, także kapitału rezerwowego z aktualizacji wyceny/ innych całkowitych dochodów. Dokonanie wyboru w ramach dostępnych rozwiązań w regulacjach prawnych rachunkowości ma zatem istotny wpływ na ocenę dokonań przed-

siębiorstw. Jednocześnie dokonując takich wyborów należy pamiętać o tym, że przyjęte rozwiązania i założenia powinny najlepiej jak się da odzwierciedlać zachodzące procesy w przedsiębiorstwie, należy także przyjmowane rozwiązania analizować pod względem przestrzegania nadrzędnych zasad rachunkowości, w szczególności zasady wiernego i rzetelnego (bezbiasnego) obrazu działalności przedsiębiorstwa. Stosowanie złożonych instrumentów finansowych, na które nie ma aktywnego rynku i które trudno wycenić czy rozdzielić, zawieranie transakcji nietypowych, zwłaszcza o dużej wartości, dokonywanie transakcji wewnątrz grupy kapitałowej, zwłaszcza jednostek będących w stosunku nadrzędności i podporządkowania, czy też słabość systemu kontroli wewnętrznej, to okoliczności ułatwiające fałszowanie sprawozdań finansowych, w przypadku których należy zwrócić szczególną uwagę na dokonane wybory wyceny bilansowej i ujęcia ich skutków.

Literatura

- Dratwińska-Kania, B. (2009). Wycena instrumentów finansowych w warunkach braku aktywnego rynku. W: T. Kiziukiewicz (red.), *Zasoby i procesy w rachunkowości jednostek gospodarczych* (s. 112–120). Warszawa: Difin.
- Dratwińska-Kania, B. (2012). Wykorzystanie szacunków przyszłych przepływów pieniężnych w wycenie bilansowej aktywów finansowych. W: H. Buk (red.), *Wycena zasobów gospodarczych dla potrzeb sprawozdawczości finansowej* (s. 21–32). *Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 822.
- Dratwińska-Kania, B. (2013). About impairment of value for example financial assets. W: *Proceedings of the international scientific conference on MMK 2013 International Masaryk Conference for ph.d. students and young researchers* (s. 1654–1662), vol. IV, December 9–13, 2013. Hradec Králové, Česká Republika: Magnamitas.
- Dratwińska-Kania, B. (2016). *Rachunkowość instrumentów finansowych*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Frendzel, M. (2011). Rachunkowość instrumentów finansowych w świetle regulacji krajowych i międzynarodowych. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej* (2011). Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych. Dz.U. 2001, nr 149, poz. 1674, z późn. zm.
- Sawicki K. (red.). (2007). *Polityka bilansowa i analiza finansowa. Nowoczesne instrumenty zarządzania firmą*. Wrocław: Ekspert.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości. Dz.U. 2013, poz. 330, z późn. zm.

INSTRUMENTS OF THE BALANCE SHEET POLICY REGARDING FINANCIAL ASSETS OF THE OWNERSHIP

Abstract: *Purpose* – the aim of the paper is to compare accounting laws and regulations regarding financial instruments valuation issued by IFAS and those used in Poland and analysis tools balance policy regarding ownership of financial assets. *Design/Methodology/Approach* – the research methodology is descriptive analyses. *Findings* – as a result of theoretical studies were selected instruments of material balance sheet policy, which are listed in two groups: instruments those relating to the initial recognition of financial assets and instruments on the balance sheet valuation. *Originality/Value* – this group is exposed to large differences in reporting. Can be observed a different measured values of assets, the financial result and other comprehensive income. Such a diverse approach reporting makes it difficult to receive information and can contribute to making wrong economic decisions.

Keywords: financial instruments, balance sheet policy

Cytowanie

Dratwińska-Kania, B. (2016). Instrumentarium materialnej polityki bilansowej dotyczące aktywów finansowych o charakterze własnościowym. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 2/2 (80), 47–54. DOI: 10.18276/frfu.2016.2.80/2-05; www.wneiz.pl/frfu.